

אות

כתב עת לספרות ולתיאוריה

04 גיליון
2014 קיץ

עורכים מיכאל גלזמן, מיכל ארבל, אורי ש. כהן
המערכת אבנר הולצמן, חנה נוה, מנחם פרי, חנה קרונפלד, עוזי שביט
רכזי המערכת חן אדלסבורג, נדב ליניאל
עריכת טקסט דינה הורביץ
עריכה גרפית מיכל סמו־קובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי באוניברסיטת תל־אביב

על העטיפה: חיילים בשוחות, מלחמת יום הכיפורים, סני 1973 (אוסף התצלומים הלאומי, מחלקת צילומים,
לשכת העיתונות הממשלתית)

כל הזכויות לפרסום הסיפור "ברמן, למה עשית לי את זה?" שמורות לאמנון דנקר, לדודו גבע ולהוצאת מודן

ot.kipp@gmail.com

© 2014 כל הזכויות שמורות למערכת אות, מרכז קיפ, בניין רוזנברג, אוניברסיטת תל־אביב, תל־אביב 6997801

הוצאת הקיבוץ המאוחד

נדפס ברפוס אליניר

הטרור: אירוע ופרשנות (גרמנית) על פי פֶּטֶר סְלוֹטְרַדֵּייק

גלילי שחר

אם נרצה לומר בקצרה על מה נסב הפרק המתורגם כאן מתוך ספרו של פטר סלוטרדייק *Luftbeben – An den Quellen des Terrors* [רעידת אוויר: על מקורות הטרור], שעניינו מלחמת הגז, התשובה תסתכם בשורות הבאות: התקפת הגז של הצבא הגרמני על מוצבי הצבא הצרפתי ב־22 באפריל 1915 הייתה אירוע מכונן. היא הביאה לתמורה במושגי המלחמה ולתפנית בתפיסת הקטל ושינתה את הבנת המרחב וסביבת הקיום, ובה בעת יצרה אופן חדש של פרשנות לשאלת ההוויה. במובן זה, התקפת הגז הגרמנית היא אירוע של פרשנות, אירוע של "חשיפה וגילוי". התקפת הגז הייתה אירוע של פרשנות עולמית חדשה, כפי שמסכם זאת סלוטרדייק: התקפת הגז בתור מפעל של הטרור, היא ותעשיית עיצובי המוצר והשיח האקולוגי ("תודעת הסביבה") במאה העשרים, מצביעות "על האצת תהליכי הפרשנות – משמע, חשיפתם של

נתוני רקע באמצעות שיתופם בפעולות גלויות¹. ובלשונונו: התקפת הגז – התקפה שיעדה שוב לא היה גופו של האויב אלא סביבת חייו, וליתר דיוק, סביבת האוויר שלו (האוויר הנחוץ לנשימה) – מגוללת, חושפת, ומוציאה-מן-החבוי (Unverborgenheit) את שאלת היסוד, שאלת החיים על הארץ. התקפת הגז "מפעילה" מחדש את שאלת הסביבה וחושפת ומעצבת את שאלת הקיום. ולכן, כמובן זה, זוהי מחווה (רדיקלית) של פרשנות.

התזה של סלוטרדייק נשענת אפוא על מחשבת-אירוע המאפשרת התבוננות מחדשת בקורות הדברים (מה מתרחש? איך הוא מתרחש?). מחשבתו אינה כפופה להבחנות מוכרות, כגון ההבחנה בין "תיאוריה" ל"פרקסיס" או זו שבין "אידיאולוגיה" ל"מעשה", ואינה נגזרת מהן, אלא היא דנה באירוע הטרור כאירוע פילוסופי (או כמאורע של חי התודעה). התקפת הגז, גופי הידע שהיא מיישמת (מטאורולוגיה, אלקטרוכימיה), הטכניקה המאפשרת אותה (תעשייה, השמדה המונית) – כל אלה מפרשים מחדש את החיים על הארץ. תזה זו, שסלוטרדייק מגלגל בספרו, היא תזה בעלת משקל פנומנולוגי, והיא קשורה גם בהגותו של מרטינז היידגר, ובעיקר, כאמור, בדיאלקטיקה של ההוצאה-מן-החבוי, שלפיה מושג האמת נידון מתוך תחביר של מצבי גילוי וחביון. לפרש דבר-מה, לדעת אותו באמת, הוא להוציא-מן-החבוי, כלומר לסמנו – לחשוף אותו – מתוך זיקה למצבי הסתר. מצבי הצבירה של הגז (הדחיסה, השימור, החשיפה, ההפצה, הפיזור, הריחוף, השקיפות) הם מצבי הגילוי (פרשנות ההווה), שכידוע – אם להתמיד בקו זה של "פרשנות" – הם תמיד "לקראת המוות" (zum Tode).

ואולם, תזת הטרור של סלוטרדייק מסתבכת, כמובן, בשיקולים נוספים – היסטוריים, צבאיים וטכנולוגיים. את האירוע הצבאי, התקפת הגז, יש אפוא לראות בתוך ההקשר המדעי-טכנולוגי, ומכאן שאירוע זה הוא "מוצר" נוסף של התעשייה בעת החדשה. התקפת הגז (ברומה לשימוש במכונות ירייה, בקליעים, ברימונים ובפגזים) השחיתה את הגוף האנושי בדרך חדשה, ולכן גזרה על החיילים מוות חסר גבורה ונעדר כל שגב. זוהי צורה נוספת של מלחמה חומרית, מלחמה שבה מגויסים חומרים – חומרי גלם, חיות משא וכוח אדם – בממדים חסרי תקדים, ומטרתם כיליון ללא-שיעור. ואולם, החומר החדש של הלוחמה, גז החרדל, מכלה לא רק את תנאי הקיום; הוא משמיד גם את מושגי המלחמה הקונבנציונלית. מעתה כבר אין זו התקפה על בני אדם (חיילים או אזרחים) אלא מלחמה על הסביבה. התקפת הגז היא לכן פרק ראשון במלחמה האקולוגית של המאה העשרים; ייחודה נעוץ בין השאר בכך שהיא הופכת את כורח החיים (ההכרח לנשום) למתודת המוות ההמוני.

כמובן זה אפשר לראות את חיבורו של סלוטרדייק כגילוי נוסף של תיאוריית המלחמה הגרמנית שתחילתה בראשית המאה התשע עשרה, בתקופת מלחמות נפוליאון, שעה שקצינים, הוגים ומשוררים הקדישו מחשבה רבה לשאלות על המלחמה, מצבי הטבע של האלימות, החורבן, הקהילה ותודעת המוות. הגל ופיכטה, קלאוזוביץ וקלייסט תרמו, כל אחד בדרכו, לתיאוריית המלחמה שמקצתה "יושמה" בשלבים האחרונים של מלחמת פרוסיה נגד צרפת. למפעל זה של ספרות המלחמה הגרמנית ותיאוריית המלחמה הגרמנית היה המשך גם במאה העשרים, לדוגמא בספרו הגדול של אָרנסט יונגֶר, *In Stahlgewittern* (בסערות הפלדה), שבו העניק הסופר הגרמני פרשנות מחדשת לתחושת החיים מתוך ניסיון מלחמת החפירות,

1. מתוך תרגום העמודים הראשונים בפרק מספרו של סלוטרדייק המובא להלן, עמ' 233.

ההפגזות, התקפות הגז, הפציעות, הגסיסה וריקבון הגופות בחזית המערב במלחמת העולם הראשונה. לימים סיכם קרל שמיט בספרו *Theorie des Partisanen* [התיאוריה של הפרטיזן] את תרומתם של יוצרים גרמנים אלה לא רק לרפורמה הצבאית והפוליטית בפרוסיה אלא גם לקידומה של מחשבת-על חדשה – מחשבה טריטוריאלית בדבר מושגי הקיום. חיבורו של סלוטרדייק לא נכתב מתוך אותו דחק ודחף של ההגות הגרמנית סביב 1800, אין בו השיכרון התיאורטי שבכתביו של שמיט או הפיכחון של ספרות המלחמה אצל יונגר, וגם אין בו כדי להציע מבוא לפרשנות חדשה לשאלת ההוויה. אך בפרק זה, שמתוכו הבאנו כאן את העמודים הראשונים בתרגום לעברית, יש כוח (ותוקף מסוים) לסמן מחשבה חדשה על משמעותם של אירועי מלחמה מסוג התקפת הטרור. סלוטרדייק מראה כי בכוחו של הטרור לפתוח ולגולל אחרת את תודעת העולם (היכן אנו חיים?). הטרור חושף ומציב מחדש את שאלת הקיום מתוך רדיקליזם של תפיסת הטכניקה ומתוך הקצנה של תפיסת הסביבה. משמעותו הגדולה, ההרסנית, של הטרור היא בכך שהוא מעצב מחדש את מרחבי המחיה כמרחבי מוות ומבשר את קיומו של הזולת בתור מי שהוא "בר-השמדה".

פטר סלוטרדייק, יליד 1947, הוא תיאורטיקן, מסאי ומבקר תרבות גרמני. הוא למד פילוסופיה, היסטוריה וספרות גרמנית במינכן ובהמבורג, ומאז שנת 1992 הוא משמש כפרופסור לפילוסופיה וללימודי תרבות בבית הספר הגבוה ללימודי עיצוב בקרלסרוואה. בעבודותיו, המוקדשות למחקר רב-תחומי של תופעות חברתיות ותרבותיות, ניכרים עקבותיה של התיאוריה הביקורתית (ובעיקר משקעי ההגות הפוליטית של אסכולת פרנקפורט), אך טבועים בהן גם סימני הגותו של היידגר (שאלת ההוויה וזיקתה ל"טכנה"), ועיזבונות מחשבתו של ניטשה. חיבורו החשוב הראשון, *Kritik der zynischen Vernunft* [ביקורת התבונה הצינית], ראה אור בשנת 1983. הספר, שנכתב כמעין תשובה (אירונית מאוד) למפעל הביקורת של קאנט, דן בהשלכות, במחדלים ובמימושים רדיקליים של פרויקט הנאורות באירופה. עבודתו הגדולה *Sphären* (שהתפרסמה בשלושה חלקים בשנים 1998–2004) הוקדשה למחקר גלובלי (רב-תחומי, מקיף, ספקולטיבי) של מרחבי המחיה האנושיים. כתיבתו של סלוטרדייק היא כתיבה תיאורטית הניזונה מדיסציפלינות ראשיות של מדעי הרוח ומיוסדת על ניתוח שיח, מחקר מדיה ואסתטיקה, אך לעתים קרובות היא מתגלגלת ומתבטאת בתצורות וכחניות.

מעוז, הקו הראשון של ביצורי התעלה, סיני, 1971 (צילום: מיכה בר-עם).